

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

REVIEW OF COUNSELLING AND GUIDANCE

Ειδικό τεύχος:

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ:

«Προσανατολισμός στην κοινωνία. Ο ρόλος της Συμβουλευτικής,
το προφίλ και τα εργαλεία του Συμβούλου»

ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΑΦΙΕΡΩΘΗΚΕ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΑΤΣΑΝΕΒΑ

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

*Άννα Τσιμπουκλή**

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΑΛΩΤΟΤΗΤΑ, ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ

Περίληψη: Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμούς έχουν απασχολήσει αρκετές δεκαετίες την επιστημονική κοινότητα, η οποία έχει δώσει ιδιαίτερη έμφαση στη διερεύνηση των παραγόντων και συνθηκών που οδηγούν ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες στο κοινωνικό περιθώριο. Η ευαλωτότητα συχνά ορίζεται ως ο βαθμός στον οποίο ένας πληθυσμός, ένα άτομο ή ένας οργανισμός αδυνατεί να έχει προσδοκίες, να αντιμετωπίσει, να αντισταθεί και να ανακάμψει από τις επιπτώσεις μιας καταστροφής. Ωστόσο, η ευαλωτότητα δεν είναι μόνο αποτέλεσμα καταστροφών. Αφορά κυρίως τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που δημιουργούν το υπόβαθρο για την ανάπτυξη της φτώχειας και της αποστέρησης. Η παρούσα εργασία, εστιάζει στη διερεύνηση του φαινομένου, σύμφωνα με τα νέα δεδομένα και τους σύγχρονους ευρωπαϊκούς δείκτες που αναδεικνύουν τους κινδύνους της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού για σημαντική μερίδα του πληθυσμού. Επιπλέον, διερευνά το ρόλο της Δια βίου μάθησης και της Συμβουλευτικής στην ενδυνάμωση των ατόμων και των ομάδων που βιώνουν τη φτώχεια και τον αποκλεισμό που γεννούν οι δομικές ανισότητες.

Λέξεις-κλειδιά: Ευαλωτότητα, Κοινωνικός Αποκλεισμός, Συμβουλευτική, Διά βίου μάθηση

Εισαγωγή

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού αναδείχθηκε στη Γαλλία του 1960, ενώ στα επίσημα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης εμφανίζεται κυρίως μετά την οικονομική κρίση του 1980 (Silver, 1994; Levitas et al., 2007; Marlier, et.al., 2007). Έκτοτε, η «*τραγικότητα του κοινωνικού αποκλεισμού και της περιθωριοποίησης*» (CEC, 1993, σελ. 117) αναδεικνύονται στις ευρωπαϊκές συνθήκες και ο κοινωνικός αποκλεισμός ορίζεται ως, μία διεργασία μέσω της οποίας τα άτομα ωθούνται προς τα άκρα της κοινωνίας,

λόγω φτώχειας, έλλειψης βασικών ικανοτήτων και ευκαιριών διά βίου μάθησης ή ως αποτέλεσμα διακρίσεων.

Η κεντρική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χωρίζεται σε διάφορες περιόδους και υποστηρίζει ότι η αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού είναι εφικτή μέσω της επαγγελματικής κατάρτισης και της ένταξης στην αγορά εργασίας. Η πρώτη περίοδος (1989-1994) χαρακτηρίζεται κυρίως από τη συζήτηση γύρω από την αναγνώριση του προβλήματος και τη διαπίστωση της έλλειψης συγκεκριμένων δράσεων και στρατηγικής αντιμετώπισής

* Η Α.Τ. είναι Επίκουρη Καθηγήτρια Διά βίου μάθησης, δυναμικής ομάδας και Εκπαίδευσης Ενηλίκων, ΠΤΔΕ, Σχολή Επιστημών της Αγωγής, ΕΚΠΑ.

του τόσο σε ευρωπαϊκό επίπεδο όσο και από τα κράτη μέλη (Daly, 2006). Η δεύτερη περίοδος, δίνει έμφαση κυρίως στην υποχρέωση των κρατών μελών να αναλάβουν συγκεκριμένες δράσεις αντιμετώπισης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Με κεντρικό στόχο την εξάλειψη του φαινομένου, ορίζεται το 2010 ως έτος αφιερωμένο στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και στην καταπολέμηση της φτώχειας (European Commission, 2016b). Παράλληλα, δημιουργείται η αντίστοιχη ευρωπαϊκή πλατφόρμας ενάντια στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό (European Commission, 2016a)¹. Ωστόσο, η ευρωπαϊκή πολιτική, παρά τις καλές ενδεχομένως προθέσεις της, δεν φαίνεται να είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ένα διαχρονικό ζήτημα που φαίνεται δύσκολο να αντιμετωπιστεί αφορά τη μικρή πρόσβαση και συμμετοχή των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων στη λήψη των αποφάσεων που ρυθμίζουν την καθημερινότητά τους (Council of the European Union [CEU], 2004, p. 8). Ένα άλλο ζήτημα αφορά την ερμηνεία του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού που φαίνεται να διαφέρει από χώρα σε χώρα και ακόμη περισσότερο από ήπειρο σε ήπειρο, οδηγώντας συνεπώς σε διαφορετικές προσεγγίσεις αντιμετώπισής του.

Οι διαφορές ανάμεσα στις ηπείρους, είναι περισσότερο εμφανείς. Η ΝΑ Ασία συνδέει τον κοινωνικό αποκλεισμό με την κάστα, την εθνικότητα και το φύλο, ενώ στην Αφρική σημαντικός παράγοντας αποκλεισμού είναι τόσο η

φτώχεια όσο και η διάλεκτος/γλώσσα κάθε χώρας (World Bank, 2013). Στην Ευρώπη, ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με την αστεγία, την ανεργία και τη φτώχεια. Ωστόσο, σημαντικές διαφορές παρουσιάζονται ανάμεσα στις χώρες του βορρά και του νότου, τόσο ως προς την ερμηνεία όσο και ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης του φαινομένου. Οι Σκανδιναβικές χώρες, που έχουν ισχυρή παράδοση στις συλλογικές διαπραγματεύσεις και στη λειτουργία του κράτους πρόνοιας, αντιμετωπίζουν το φαινόμενο με διαφορετικό τρόπο από τις νεοφιλελεύθερες χώρες όπως η Μεγάλη Βρετανία όπου οι ατομικές συμβάσεις διαμορφώνουν μία άλλη αγορά εργασίας με σημαντικά ζητήματα φτώχειας και αποκλεισμού. Στη Νότια Ευρώπη τα προβλήματα εντοπίζονται κυρίως στη μειωμένη προσφορά θέσεων εργασίας και στην έλλειψη προνοιακών και άλλων δομών που κρατούν παραδοσιακά τις γυναίκες εκτός της αγοράς εργασίας ή σε εποχιακές και επισφαλείς θέσεις εργασίας, καθώς καλούνται να καλύψουν τις ανάγκες φροντίδας των παιδιών και των ηλικιωμένων μελών της οικογένειας.

Η κριτική που παραδοσιακά ασκείται στις πολιτικές της Ευρωπαϊκή Ένωσης αφορά την έμφαση την οποία δίνει στην οικονομική διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού και στην στρατηγική αντιμετώπισής του κυρίως μέσω της ένταξης στην αγορά εργασίας (Silver, 2007). Η έμφαση στην ένταξη στην αγορά εργασία αναδεικνύεται σε διάφορα κείμενα πολιτικής, όπου η εργασία αναφέρεται ως η μεγαλύτερη δυνατή ασφάλεια απέναντι

<?>. <https://eurohealthnet.eu/phase/european-platform-againstpoverty-and-social-exclusion>

στον κοινωνικό αποκλεισμό και ως η καλύτερη στρατηγική για την κοινωνική ένταξη, ειδικά των γυναικών, των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, των νέων, των ατόμων με αναπηρίες και των μεταναστών. Σε αυτό το πλαίσιο, η καλλιέργεια και η προσφορά δεξιοτήτων, ικανοτήτων και γνώσεων, που προάγουν την καινοτομία και την ανάπτυξη, θεωρούνται ως τα καλύτερα μέσα για την πρόληψη της ανεργίας και τη μείωση των κινδύνων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Η έμφαση μόνο στο πεδίο της εργασίας, ως κεντρικό σημείο άρσης του αποκλεισμού, υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη πολιτική, έχει δεχθεί κριτική κυρίως επειδή αποκρύπτει τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες μεταξύ των εργαζομένων. Οι εργασιακές ανισότητες είναι εμφανείς μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών τάξεων όπως μεταξύ ανδρών και γυναικών (Levitas, 2005). Επίσης, αναδεικνύονται μέσα από τις πιέσεις για την αποδοχή οποιασδήποτε θέσης εργασίας, ακόμη και επισφαλούς χαμηλόμισθης εργασίας, που συχνά είναι χαμηλότερη των προσόντων των εργαζομένων. Η συνθήκη αυτή συνδέεται τόσο με το brain drain όσο και το brain waste, ιδιαίτερα των νέων ανθρώπων που όντας σε μη προνομιστική θέση, είναι υποχρεωμένοι να αποδεχθούν και να κρατήσουν οποιαδήποτε επισφαλή και χαμηλά αμειβόμενη εργασία (Shildrick & MacDonald, 2007) ή να μεταναστεύσουν. Οι χαμηλά αμειβόμενες εργασίες στην πράξη δικαιώνουν τις ανισότητες και κρατούν το άτομο σε συνθήκες φτώχειας και αποκλεισμού (Byrne, 2005, σελ. 78).

Η διέξοδος που θα μπορούσαν να προσφέρουν σε ένα βαθμό τα προ-

γράμματα Δια βίου μάθησης τόσο για επαγγελματική όσο και για προσωπική ανάπτυξη, χρειάζεται να ληφθεί υπόψη. Ωστόσο, ο τρόπος εφαρμογής των προγραμμάτων δε φαίνεται να εξυπηρετεί ουσιαστικά τις ανάγκες των κοινωνικά ευάλωτων ατόμων και ομάδων. Η απευθείας καταβολή των επιδομάτων στους εργοδότες και στα εκπαιδευτικά κέντρα μέσω voucher, παρά στους ίδιους τους ωφελούμενους (Desjardins, 2017), διακινδυνώνει το φαινόμενο του περιθωριοποιημένου εκπαιδευόμενου που αποκτά πρόσβαση μόνο σε προγράμματα χαμηλής ποιότητας τα οποία δεν προσφέρουν ουσιαστική πιστοποίηση. Είναι εμφανές ότι οι παραπάνω πολιτικές και στρατηγικές φαίνεται να μεταβιβάζουν το ζήτημα της εκπαιδευτικής ή εργασιακής ένταξης, στα ίδια τα άτομα. Η τακτική αυτή οδηγεί σε αποφυγή αναγνώρισης των κοινωνικών συνθηκών (Levitas, 1998) που γεννούν οι δομικές ανισότητες (Gough, Eisenschitz & McCulloch, 2006) και οι οποίες σχετίζονται με τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Ο κίνδυνος γκετοποίησης και στιγματισμού συγκεκριμένων ατόμων και ομάδων, είναι ένα επιπλέον ζήτημα που φαίνεται να προκύπτει κατά καιρούς καθώς εξυπηρετεί τον κοινωνικό αποπροσανατολισμό από την γενικότερη αύξηση της ανεργίας ανάμεσα στους νέους αλλά και την αύξηση των ανισοτήτων και της διάλυσης της οικογένειας που επηρεάζει όλες τις κοινωνικές τάξεις (Silver, 1994, σελ. 540). Συνεπώς, πολιτικές που δεν συνοδεύονται και από άλλες ευρύτερες κοινωνικές διεργασίες (Gough et al., 2006, p. 126) δε φαίνεται να είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικές. Τα

αίτια της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πιο σύνθετα, αφορούν ευρύτερες οικονομικές και κοινωνικές κρίσεις που οδηγούν σε αύξηση των επισφαλών θέσεων εργασίας, σε συνολικά χαμηλές αποδοχές (χαμηλή ωριαία αντιμισθία, λίγες ώρες εργασίας) και απολαβές (π.χ. ασφάλεια, κοινωνικά επιδόματα κλπ.) και σε αύξηση του κόστους διαβίωσης (π.χ. ανατροφή παιδιών κλπ.). Το φαινόμενο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πολυπαραγοντικό, δυναμικά εξελισσόμενο με σοβαρές κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές και οικονομικές διαστάσεις και οδηγεί σε αποξένωση τα άτομα και στο κοινωνικό περιθώριο τις διαφορετικές κοινωνικά ομάδες.

Δείκτης Μέτρησης Ευαλωτότητας

Η μέτρηση της ευαλωτότητας σε ευρωπαϊκό επίπεδο Σήμερα, στην Ευρώπη χρησιμοποιείται πλέον ένας συγκεκριμένος δείκτης, ο AROPE (At Risk of Poverty or Social Exclusion) που επιτρέπει να γίνει κατανοητό ότι το ποσοστό των ανθρώπων που κινδυνεύει από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό στερείται βασικών υλικών αγαθών. Στις μετρήσεις λαμβάνονται υπόψη η ηλικία, το φύλο, η απασχόληση, το εισόδημα, το είδος της κατοικίας, το μορφωτικό επίπεδο, η υπηκοότητα, η χώρα προέλευσης, η περιοχή κατοικίας, ο βαθμός αστικοποίησης καθώς και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων παιδιών ηλικίας έως 17 ετών. Ο δείκτης περιλαμβάνει δεκατρία (13) υλικά αγαθά, όπως η δυνατότητα για αντιμετώπιση έκτακτων δαπανών αλλά

και ανταπόκρισης σε τρέχοντα έξοδα, η δυνατότητα για διακοπές μίας εβδομάδας/έτος, η δυνατότητα συντήρησης του σπιτιού και αντικατάστασης επίπλων, η δυνατότητα για απόκτηση προσωπικού οχήματος, ανανέωσης της ένδυσης και υπόδησης, η δυνατότητα για σωστή διατροφή αλλά και για ψυχαγωγία. Η αποστέρηση σε επτά (7) από τα 13 υλικά αγαθά καθιστά το άτομο ευάλωτο για φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό. Ο δείκτης δεν ερμηνεύει τα αίτια της ευαλωτότητας. Ωστόσο, υποδεικνύει τα αγαθά στα οποία απαιτείται να έχει πρόσβαση ο πληθυσμός ώστε να μειωθεί ο κίνδυνος φτώχειας και αποκλεισμού. Εξάλλου, στόχος της ευρωπαϊκής ένωσης είναι έως το 2030 τουλάχιστον το 78% του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών να εργάζεται αλλά και το 60% να συμμετέχει σε προγράμματα Δια βίου μάθησης με την προοπτική να μειωθεί ο αριθμός των ανθρώπων που κινδυνεύει από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό κατά τουλάχιστον 15 εκατομμύρια εκ των οποίων τουλάχιστον 5 εκατομμύρια να είναι παιδιά.

Η συμπερίληψη του δείκτη της εργασίας στη μέτρηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού δεν είναι τυχαία. Ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας (ILO) αναγνωρίζει ότι είναι πολύ μεγάλα τα ποσοστά των εργαζομένων που είναι κάτω από τα όρια της φτώχειας και πλέον συγκροτούν μία νέα ομάδα «νεόπτωχων εργαζομένων». Οι «νεόπτωχοι εργαζόμενοι» μπορεί να έχουν υψηλά μορφωτικά προσόντα αλλά κινδυνεύουν από αποκλεισμό καθώς έχουν χαμηλά εισοδήματα τα οποία διαμορφώνονται ακόμη και κάτω από το 60% του μέσου

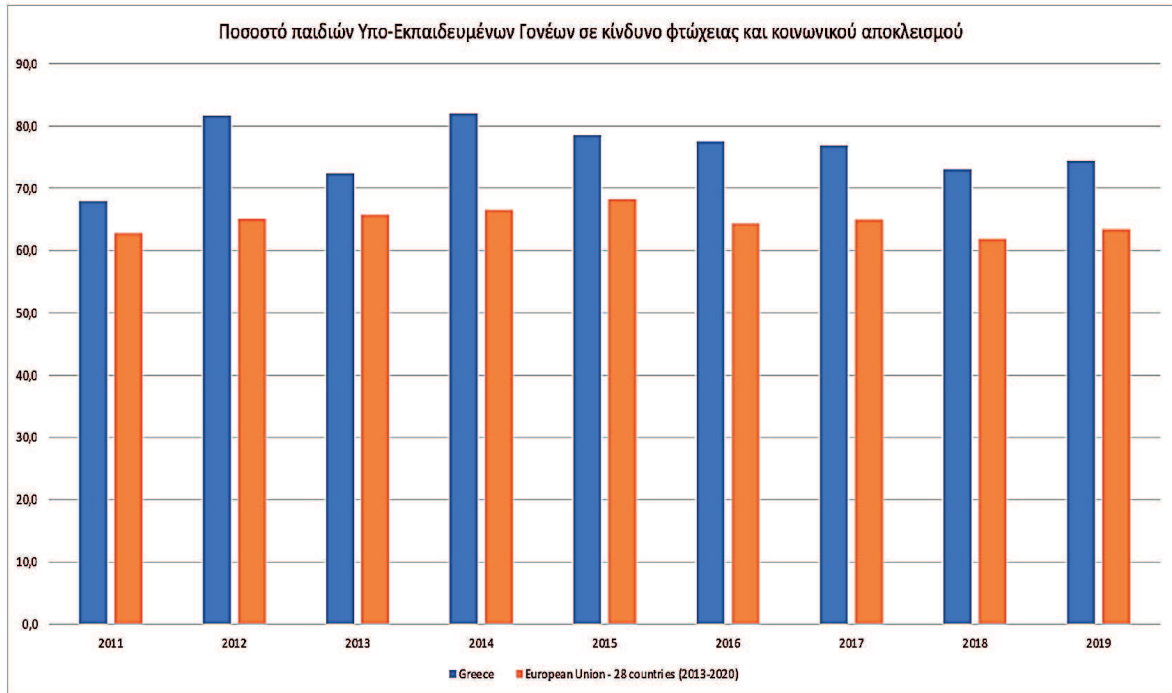
μηνιαίου εισοδήματος. Στην Ευρώπη το ποσοστό αυτής της κατηγορίας εργαζομένων αγγίζει το 9.5%, ενώ στη Ρουμανία, την Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία, την Πολωνία, την Πορτογαλία και την Εσθονία, το 10%. Οι γυναίκες, καταλαμβάνουν τη μεγαλύτερη μερίδα στον πληθυσμό των νεόπτωχων εργαζόμενων. Ωστόσο, υπάρχουν και άλλες ομάδες που κινδυνεύουν από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό όπως οι μετανάστες/ πρόσφυγες, τα άτομα με αναπηρία, τους αστέγους, τα άτομα που αντιμετωπίζουν ζητήματα κατάχρησης ουσιών, οι NEETS, τα μέλη των μονογονεϊκών οικογενειών, τα απομονωμένα άτομα τρίτης ηλικίας και τα παιδιά. Η κατηγοριοποίηση όμως του πληθυσμού σε κοινωνικά ευάλωτες ομάδες, ενδέχεται να λειτουργεί και ως ένας μηχανισμός μεταβίβασης των ευθυνών αποκλεισμού στα ίδια τα άτομα μέσω του στιγματισμού τους. Τι συμβαίνει όμως όταν τα άτομα που κινδυνεύουν από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό αντιπροσωπεύουν μία σημαντική μερίδα του πληθυσμού όπως είναι η περίπτωση της Ελλάδας;

Η περίπτωση της Ελλάδας

Πρόσφατα δεδομένα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (2021) δείχνουν ότι τα άτομα που κινδυνεύουν από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό στη χώρα μας αντιπροσωπεύουν το 30% του συνολικού πληθυσμού (3.161.900 άτομα). Αντιστοίχως το ποσοστό των παιδιών που κινδυνεύει από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό είναι υψηλότερο του κοινοτικού μέσου όρου (24,2%)

καθώς υπερβαίνει το 30% (European Statistical Office, 2020). Συνεπώς, τα παιδιά και ιδιαίτερα εκείνα που βιώνουν δυσμενείς εμπειρίες ζωής (Felitti, et.al., 1998), όπως και οι νέοι ηλικίας 15-29 ετών που βρίσκονται εκτός εκπαίδευσης, εργασίας και κατάρτισης (NEETS) αποτελούν νέες πληθυσμιακές ομάδες που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Ο αριθμός των νέων ανθρώπων που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία είναι ιδιαίτερα υψηλός καθώς αγγίζει τα 13.7 εκατομμύρια άτομα, δηλαδή το 17,6% του νεανικού πληθυσμού στην Ευρώπη (European Statistical Office, 2021). Στην Ελλάδα, οι δείκτες είναι υψηλότεροι του κοινοτικού μέσου όρου, υπερβαίνοντας το 20% των νέων ανθρώπων συνολικά και το 30% των γυναικών ειδικότερα (European Statistical Office, 2021). Αντίστοιχη είναι η κατάσταση και με τα συνολικά ποσοστά ανεργίας στη χώρα μας που διαχρονικά φαίνεται να είναι διπλάσια του κοινοτικού μέσου όρου (Drakaki et.al., 2014; Φωτόπουλος, Μπουκουβάλας, Χριστόπουλος, 2020).

Μία άλλη κατηγορία που έχει αναδειχθεί αφορά τα παιδιά υποεκπαιδευμένων γονέων, δηλαδή γονέων που στην καλύτερη περίπτωση έχουν ολοκληρώσει κάποιες τάξεις του δημοτικού ή του γυμνασίου. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (2021) το έτος 2019 στη χώρα μας, το 74,4% των παιδιών ηλικίας έως 17 ετών, των οποίων οι γονείς είναι υποεκπαιδευμένοι, κινδύνευε από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό. Οι προβλέψεις για το 2022 ήταν παρόμοιες και με μάλλον ανοδική τάση (77,1%). Στη δεκαετία 2011-2021, δηλαδή από

Γράφημα 1: Κοινωνικός αποκλεισμός και παιδιά υπο-εκπαιδευμένων γονέων

την έναρξη της οικονομικής κρίσης έως σήμερα, ο αριθμός αυτός αυξήθηκε κατά 6.5 ποσοστιαίες μονάδες (Γράφημα 1).

Η υπο-εκπαίδευση των γονέων σχετίζεται άμεσα με την υπο-εκπαίδευση των παιδιών καθώς οδηγεί σε επιλογές που απομακρύνουν το άτομο από το εκπαιδευτικό σύστημα αυξάνοντας τα ποσοστά πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου (Tsolou & Babalis, 2020), ιδιαίτερα όταν οι οικογένειες βιώνουν οικονομική αβεβαιότητα και άγχος. Η ανεργία, εκτός των άλλων, έχει επιπτώσεις στη ψυχική υγεία και στις προσδοκίες των παιδιών από την εκπαίδευση και την εργασία (Lindemann & Markus, 2018).

Τα παραπάνω δεδομένα, καθιστούν πλέον σαφές ότι οι νέοι άνθρωποι σήμερα αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα από οποιαδήποτε άλλη γενιά μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (Turarveska et.al., 2020). Η οικονομική αστάθεια δεν

επιτρέπει την ομαλή μετάβαση στον χώρο εργασίας ενώ διαχρονικά εμφανίζεται το ίδιο φαινόμενο, δηλαδή η κοινωνικο-οικονομική τάξη και το φύλο, να καθορίζουν τις επιλογές ζωής σε σημαντικό βαθμό. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος που καλούνται να διαδραματίσουν τόσο η Διά βίου μάθηση όσο και η Συμβουλευτική είναι ιδιαίτερα κρίσιμος. Ο ρόλος τους αφορά τη βελτίωση και αναβάθμιση των γνώσεων και δεξιοτήτων ατόμων και ομάδων που κινδυνεύουν να παραμείνουν στο κοινωνικό περιθώριο και δεν εντάσσονται στο τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Ο ρόλος της Διά βίου μάθησης και της Συμβουλευτικής

Η Δια βίου μάθηση έχει κατά καιρούς θεωρηθεί ως η λύση σε μία σειρά ζητη-

μάτων που απασχολούν την σύγχρονη κοινωνία όπως το ζήτημα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Ωστόσο, οι προσδοκίες αλλαγής μέσω της διαβίου μάθησης ενδεχομένως υπερβαίνουν τις δυνατότητες της. Τα ζητήματα που χρειάζεται να ληφθούν υπόψη είναι πολλά και σύνθετα. Καταρχήν, η χρονική επιμονή του αποκλεισμού που σε ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες μπορεί να υπερβαίνει τα δέκα έτη. Επίσης, ένα άλλο φαινόμενο που παρατηρείται είναι η ταυτόχρονη συγκέντρωση πολλαπλών παραγόντων αποκλεισμού σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, που τις καθιστά πιο δύσκολα προσεγγίσιμες αλλά και που η πρόσβαση τους σε δομές εκπαίδευσης, υγείας και φροντίδας είναι επίσης μικρή (Downes, 2014). Στις ομάδες αυτές περιλαμβάνονται τα άτομα που κάνουν κατάχρηση ουσιών ή έχουν βιώσει τον εγκλεισμό σε σωφρονιστικά καταστήματα ή την αστεγία. Είναι αναμενόμενο αυτές οι ομάδες να αντιμετωπίζουν με επιφύλαξη εάν όχι καχυποψία τις παραδοσιακές δομές εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης που φαίνεται να έχουν εγγενείς αδύναμες στην προσέγγισή τους (Cullen & Tsiboukli, 2019).

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας αφορά τους ενήλικες που ως παιδιά έχουν βιώσει τραυματικές ή δυσμενείς εμπειρίες ζωής τις οποίες χρειάζεται να διαχειριστούν παράλληλα με τις προσπάθειες εκπαίδευσης και εργασιακής ένταξης, ώστε να μπορέσουν να ενταχθούν ομαλά. Σε αυτό το πλαίσιο, η ένταξη της Συμβουλευτικής στα προγράμματα Διά βίου μάθησης έχει ιδιαίτερα αξία. Στο πλαίσιο της Συμβουλευτικής εί-

ναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη οι «πολλαπλές ταυτότητες» που σήμερα αναδεικνύονται στον ψηφιακό κόσμο που κατασκευάζει και εξυπηρετεί τον «ψευδή εαυτό» (Winnicott, 1965), όπου τα όρια μεταξύ του πραγματικού και του φανταστικού γίνονται συχνά ασαφή και δυσδιάκριτα.

Ένα επιπλέον πεδίο στο οποίο χρειάζεται να εστιάσουν τα προγράμματα Διά βίου μάθησης, αφορά την άρση του στίγματος και των προκαταλήψεων που συχνά είναι διάχυτα πέρα από το γενικό πληθυσμό και ανάμεσα στους επαγγελματίες υγείας, ψυχικής υγείας, εκπαίδευσης και κοινωνικής φροντίδας. Το στίγμα είναι διαχρονικό, έχει ένα χαρακτηριστικό επίμονο και διαβρωτικό, οδηγεί σε διακρίσεις και στην αναπαραγωγή των στερεοτύπων. Συχνά στηρίζεται στην πεποίθηση ότι συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες (π.χ. Ρομά, άτομα που κάνουν χρήση ουσιών κλπ.) ευθύνονται οι ίδιες για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται λόγω αδυναμίας χαρακτήρα, έλλειψης θέλησης και ηθικής έκπτωσης. Οι αρνητικές επιπτώσεις, ιδιαίτερα όταν οι στερεοτυπικές αντιλήψεις κυριαρχούν ανάμεσα στους επαγγελματίες υγείας, φροντίδας και εκπαίδευσης, είναι σημαντικές και σχετίζονται με την κακή ποιότητα της φροντίδας και της εκπαίδευσης που παρέχεται και που μειώνει τις δυνατότητες ένταξης και συμμετοχής στα κοινά.

Σε αυτό το πλαίσιο τα προγράμματα Διά βίου μάθησης μπορούν να έχουν τρεις κατευθύνσεις: α) προγράμματα που απευθύνονται σε επαγγελματίες β) προγράμματα που απευθύνονται στο γενικό πληθυσμό και γ) προγράμματα

που απευθύνονται σε άτομα και ομάδες που βιώνουν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τα προγράμματα που απευθύνονται στους επαγγελματίες και στο γενικό πληθυσμό εστιάζουν κυρίως στον κριτικό στοχασμό και στο μετασχηματισμό δυσλειτουργικών παραδοχών. Σε αυτό το πλαίσιο βασικός στόχος παραμένει η προσωπική ανάπτυξη και η διερεύνηση τυχόν δυσλειτουργικών στάσεων, πεποιθήσεων και συμπεριφορών από τα ίδια τα άτομα μέσω του κριτικού στοχασμού και της αυτό-κατευθυνόμενης μάθησης. Διαφέρουν επομένως σημαντικά από τα προγράμματα κατάρτισης που προσπαθούν να διασυνδέσουν τα μέλη των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων με την αγορά εργασίας. Επίσης τα προγράμματα στηρίζονται στη βιωματική δράση, στην ανταλλαγή εμπειριών, στον κριτικό στοχασμό και στην αυτό-κατευθυνόμενη μάθηση μέσω της συν-διαμόρφωσης του τρόπου προσέγγισης των ζητημάτων που αφορούν τον κοινωνικό αποκλεισμό και τη φτώχεια.

Ωστόσο, σε αυτό το πλαίσιο είναι σημαντικό να επιτευχθεί η αντιστοίχιση ανάμεσα στις ανάγκες των ατόμων και στο περιεχόμενο των προγραμμάτων Διά βίου μάθησης. Τα βασικά ερωτήματα που χρειάζεται να απαντηθούν είναι αρκετά. Κατά πόσο το εκάστοτε πρόγραμμα έχει σχεδιαστεί σύμφωνα με τις ανάγκες των ατόμων που το παρακολουθούν; Σε ποιο βαθμό απαντά στις απαιτήσεις για κοινωνική, εκπαιδευτική και εργασιακή ένταξη; Κατά πόσο έχει λάβει υπόψη του προηγούμενες εμπειρίες αποτυχίας αλλά και καλές πρακτικές που οδηγούν στην επιτυχία; Σε ποιο βαθμό συνδέει τις ανάγκες εκπαίδευσης ενός ατόμου

με τις δεξιότητές του και με τις ανάγκες του κοινωνικού χώρου;

Η επιτυχία των προγραμμάτων σχετίζεται με τη διερεύνηση των χαρακτηριστικών και των ιδιαίτερων αναγκών κάθε ομάδας εκπαιδευομένων αλλά και με την εκπαίδευση των εκπαιδευτών, ώστε να είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που θα προκύψουν κατά τη διεργασία της μάθησης. Επιπλέον, η Συμβουλευτική και ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός είναι απολύτως απαραίτητες διαστάσεις για τη διασύνδεση των ατόμων με την αγορά εργασίας, την ανάπτυξη ενός δικτύου συνεργασίας και την ψυχοκοινωνική στήριξη των εκπαιδευόμενων προκειμένου να ολοκληρώσουν με επιτυχία το πρόγραμμα εκπαίδευσης.

Τα προγράμματα διά βίου μάθησης που εστιάζουν στα άτομα και στις ομάδες που κινδυνεύουν από φτώχεια και αποκλεισμό συνήθως προσπαθούν να λειτουργήσουν ως γέφυρα με την αγορά εργασίας προσπαθώντας να προωθήσουν την κοινωνική ένταξη. Η κατανόηση της ευαλωτότητας και η ενδυνάμωση των ανθρώπων που κινδυνεύουν από αποκλεισμό είναι εφικτή μέσω των προγραμμάτων Διά βίου μάθησης (Toivianen & Hyytia, 2019). Απαιτείται ωστόσο να συνοδεύονται από Συμβουλευτικές δράσεις και παρεμβάσεις. Ορισμένα άτομα ενδέχεται να αντιμετωπίζουν στην ενήλικη ζωή, σειρά ζητημάτων που τους ακολουθούν από την παιδική ηλικία και τα οποία χρειάζεται να επιλύσουν (Felitti, et.al., 1998). Τα ζητήματα αυτά μπορεί να είναι καθαρά ψυχικά, άλλα όμως είναι κοινωνικά και οικονομικά, άλλα επαγγελματικά και άλλα αφορούν προσωπικές

ή αναπτυξιακές κρίσεις ζωής. Θέματα που αφορούν τις πιέσεις που μπορεί να ασκεί το κοινωνικό περιβάλλον, το άγχος, τις αρνητικές εμπειρίες ζωής, τη παρελθοντική κακή σχέση με το τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα, προσωπικές και οικογενειακές συγκρούσεις, ενδεχόμενες απώλειες αγαπημένων προσώπων, ανάληψη της φροντίδας τρίτων ή/και ιστορικό ψυχικών προβλημάτων, συχνά αναδύονται στην επιφάνεια στη διάρκεια της Συμβουλευτικής.

Είναι γεγονός ότι τόσο η Δια βίου μάθηση όσο και η Συμβουλευτική στηρίζονται στην αρχή της εθελούσιας προσέλευσης των ατόμων σε αυτές. Ωστόσο, η απαίτηση αυτή είναι σχετική καθώς δεν είναι βέβαιο ότι είναι διαθέσιμες οι κατάλληλες υποστηρικτικές δομές που θα βοηθούσαν στη διεργασία της ένταξης ούτε υπάρχει πάντα διαθέσιμο κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό. Η σύγκρουση κουλτούρας μεταξύ εκπαιδευόμενων και εκπαιδευτών, συμβουλευόμενων και συμβούλων είναι ένα σοβαρό ζήτημα. Οι εκπαιδευτές και οι σύμβουλοι μπορεί να θεωρηθούν «ξένοι» και «απόμακροι» από τις ανάγκες και τα βιώματα της ομάδας. Ο ρόλος τους τίθεται υπό αμφισβήτηση. Ωστόσο, παραμένουν ένας από τους πλέον σημαντικούς παράγοντες για την εκπαίδευση και τη παραμονή των ατόμων σε πρόγραμμα θεραπείας, συμβουλευτικής ή δια βίου μάθησης. Η συνεκπαίδευση και η συνεργασία Συμβούλων και Εκπαιδευτών είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη συν-διαμόρφωση μίας κουλτούρας που θα καλλιεργήσει ένα μαθησιακό κλίμα στο οποίο τα άτομα νιώθουν ασφαλή, μαθαίνουν πώς να εκφράζουν και πώς να διαχειρίζονται

τα συναισθήματά τους, τους δίνει τη δυνατότητα να συνεισφέρουν στη λήψη αποφάσεων βοηθώντας τους να αισθανθούν ότι η φωνή τους ακούγεται και έχει αξία και να μειώσει τους καθημερινούς παράγοντες άγχους βελτιώνοντας τις συνθήκες όταν και όπου χρειάζεται.

Επίλογος

Η επιτυχία των προγραμμάτων Διά βίου μάθησης και η δημιουργία μίας σχέσης ουσιαστικής στο πλαίσιο της Συμβουλευτικής, προϋποθέτουν την συνάντηση τριών προσώπων του εκπαιδευτή, του εκπαιδευόμενου και του συμβούλου. Καθένα από τα τρία αυτά πρόσωπα μεταφέρει τις δικές του αντιστάσεις, άμυνες και παραδοχές. Η συνεκπαίδευση Συμβούλων και Εκπαιδευτών με στόχο τη καλλιέργεια σχέσεων αμοιβαίας εμπιστοσύνης και συνεργασίας δε μπορεί παρά να λειτουργήσει προς όφελος των εκπαιδευόμενων και παράλληλα να συνεισφέρει στη πρόληψη της επαγγελματικής εξουθένωσης και στην αντιμετώπιση φαινομένων όπως η αποπροσωποποίηση. Επιπλέον, τα προγράμματα τόσο της Δια βίου μάθησης όσο και της Συμβουλευτικής χρειάζεται να είναι σταθερά και σύμφωνα με τις ανάγκες και το προφίλ των εκπαιδευόμενων. Οι ελάχιστες αυτές προϋποθέσεις είναι απαραίτητες για τη διαμόρφωση μίας νέας κουλτούρας στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και τη Διά βίου μάθηση που εστιάζουν στη μείωση του στίγματος και του κοινωνικού αποκλεισμού και στην κοινωνική ένταξη. Οι πολιτικές διά βίου μάθησης από μόνες τους δεν

επαρκούν. Οι πολιτικές έχουν επίδραση σε ατομικό επίπεδο παρά σε συλλογικό και σε επίπεδο κοινωνικής ένταξης (De Greef et al., 2012, σελ. 473). Επομένως, υπάρχει ανάγκη συντονισμού με κοινωνικές πολιτικές για την υγεία, την εργασία, την κατοικία και την κοινωνική πρόνοια καθώς και με μακρο-οικονομικές πολιτικές για την οικονομία και την εργασία. Η συμμετοχή των ίδιων των ομάδων στη λήψη αποφάσεων και στη διαμόρφωση

πολιτικών που τους αφορούν όπως και η αποφυγή μεταβίβασης των ευθυνών στο άτομο και στην ομάδα παρά στις δομικές αιτίες του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πρωταρχικής σημασίας. Η Συμβουλευτική και η Δια βίου μάθηση μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην πορεία αυτή, συν-διαμορφώνοντας τις συνθήκες για την ενδυνάμωση των ατόμων και των ομάδων στην αναζήτηση ενός καλύτερου μέλλοντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Byrne, D. (2005). *Social Exclusion*. Routledge.
- Gough, J., Eisenschitz, A., & McCulloch, A. (2006). *Spaces of social exclusion*. London, UK: Routledge.
- Cullen, J. & Tsiboukli, A. (2019). Using Lifeworld Analysis to co-design a new role in youth work. *Exartiseis*, 32, 27-45.
- De Greef, M., Verté, D., & Segers, M. (2012). Evaluation of the outcome of lifelong learning programmes for social inclusion: A phenomenographic research. *International Journal of Lifelong Education*, 31(4), 453-476.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2021). Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2020 (Περίοδος αναφοράς εισοδήματος: Έτος 2019). Δελτίο Τύπου. Ανακτήθηκε από <https://www.statistics.gr/documents/20181/e944c120-8160-e879-8ca6-203c8f298156>
- European Statistical Office (2020). *Children at risk of poverty or social exclusion by educational attainment level of their parents (population aged 0 to 17 years)*. Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion
- European Statistical Office (2021). *Statistics on young people neither in employment nor in education or training*. Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training
- Council (Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs) (2004). *Joint report by the Commission and the Council on social inclusion*. Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf
- Daly, M. (2006). EU Social Policy after Lisbon, *Journal Common Market Studies*, Ανακτήθηκε από <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2006.00631.x>
- Downes, P. (2014). *Prison Education: Indicators at Micro-Messo Levels. Access to Education in Europe. A Framework and Agenda for System Change*. UK: Springer
- Drakaki, M., Papadakis, N., Kyridis, A., Papargyris, A. (2014). Who's The Greek Neet? Neets' Profile in Greece: Parameters, Trends and Common Characteristics of a Heterogeneous Group. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4, 6, 240-254.

- Desjardins, R. (2017). *Political economy of adult learning systems: Comparative study of strategies, policies and constraints*. New York: Bloomsbury Academic.
- European Commission. (2016a). *European platform against poverty and social exclusion*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=961>
- European Commission. (2016b). *Social protection*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1063>.
- Felitti, V., Anda, R.F., Nordenberg, D., Edwards, V., Koss, M., Marks, J.S. (1998), Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine (AJPM)* | Volume 14, ISSUE 4, P245-258, May 01, 1998, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(98\)00017-8](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8)
- Kristina Lindemann, Markus Gangl, Parental Unemployment and the Transition into Tertiary Education: Can Institutions Moderate the Adverse Effects?, *Social Forces*, Volume 99, Issue 2, December 2020, Pages 616-647, <https://doi.org/10.1093/sf/soz155>
- Levitas, R., Pantazis, Ch., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E. & Patsios, D. (2007). *The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion*, Report by the Department of Sociology and School for Social Policy Townsend Centre for the International Study of Poverty and Bristol Institute for Public Affairs University of Bristol, Ανακτήθηκε από <https://dera.ioe.ac.uk/6853/1/multidimensional.pdf>
- Silver, H. (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms of Social Exclusion. *International Labor Review*, 133, 531-578.
- Silver, H. (2007). *The process of social exclusion: the dynamics of an evolving concept*. CPRC Working Paper 95, Department of Sociology Brown University, Providence, Rhode Island, USA, Ανακτήθηκε από https://www.files.ethz.ch/isn/128271/CP_2006_Silver.pdf
- Marlier, E., Atkinson, A.B., Cantillon, B. & Nolan, B. (2007). The EU and Social Inclusion: Facing the Challenges. *Journal of Social Policy*, 37(3), 525-526. doi:10.1017/S0047279408002110
- Shildrick, T. & MacDonald, R. (2007). Biographies of Exclusion: Poor Work & Poor Transitions. Ανακτήθηκε από https://research.tees.ac.uk/ws/files/6455107/Accepted_manuscript.pdf
- Toiviainen, H., Hyytia, J., (2019). Understanding vulnerability and encouraging young adults to become active citizens through education: the role of adult education professionals. *Journal of Adult and Continuing Education*, 25, 1, 45-64.
- Tsolou, O., & Babalis, T. (2020). The Contribution of Family Factors to Dropping Out of School in Greece. *Creative Education*, 11, 1375-1401.
- Tuparevska, E., Santibáñez, R. & Solabarrieta, J. (2020). Equity and social exclusion measures in EU lifelong learning policies. *International Journal of Lifelong Education*, 39, 1, 5-17.
- Winnicott, D.W. (1965). *The maturational processes and the facilitating environment*. New York: Basic Books.
- World Bank (2013). *Annual Report*. Ανακτήθηκε από <http://en.cairochamber.org.eg/Encyclo/7542189372270007world%20bank.pdf>
- Φωτόπουλος, Ν., Μπουκουβάλας, Κ., Χριστόπουλος, Γ. (2020). *Νέοι Εκτός Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Απασχόλησης στην Περιφέρεια Θεσσαλίας*. ΙΝΕ/ΓΣΣΕ.

